

Rajko Mlinarić
Državno pravobraniteljstvo
Republike Hrvatske

Tijek i uspješnost tretmana osoba osuđenih na kratke kazne zatvora

Priredila: Vladimira Žakman-Ban

Fakultet za defektologiju
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Rajko Mlinarić je 25. listopada 1996. godine na Fakultetu za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu obranio magistarski rad pod naslovom »Tijek i uspješnost tretmana osoba osuđenih na kratke kazne zatvora«. Povjerenstvo za obranu rada sačinjavali su: dr.sc. Vladimira Žakman-Ban (predsjednica Povjerenstva) s Fakulteta za defektologiju, prof.dr.sc. Mladen Singer s Visoke policijske škole MUP-a Republike Hrvatske i prof. dr. sc. Milko Mejovšek s Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

Rajko Mlinarić rođen je 27. listopada 1958. godine u Varaždinu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1982. godine. Obnaša dužnost zamjenika državnog pravobranitelja Republike Hrvatske. Do sada je objavio dva znanstvena rada.

Nedvojbeno je da su kratke kazne oduzimanja slobode kaznenopravne sankcije sui generis. Uz to što su im imanentne značajke, odnosno nedostaci zatvorskih kazni uopće, te procesa penološke rehabilitacije u penalnim institucijama zatvorenog tipa, za njih su znakovita i druga obilježja. Bez obzira na činjenicu što se već odavno na brojnim međunarodnim skupovima kojima je predmet bavljenja suzbijanje kriminaliteta i u redovima penoloških stručnjaka i znanstvenika upozorava na njihove evidentne nedostatke i proturječnosti, kratkotrajne kazne zatvora se vrlo često primjenjuju. Začudno je, također, da su i vrlo rijetki predmet bavljenja znanstvenih istraživanja, pogotovo onih empirijskog karaktera. Dapače, ističe autor ovoga rada, tijek izdržavanja kratkotrajnih kazni oduzimanja slobode svojevrsno je »tamno polje« penološke znanosti.

Slobodno se može ustvrditi da ovaj rad predstavlja prvo empirijsko istraživanje organizacije, modaliteta, tijeka i uspješnosti penološkog tretmana u okviru izdržavanja kratkih kazni oduzimanja slobode u Republici Hrvatskoj. Već je na prvi pogled uočljivo da se autor pri njegovu koncipiranju opredijelio za sljedeću strukturu: u prvomu dijelu rada opširno je obrađena problematika kratkih kazni zatvora na teorijskoj razini iz kuta motrišta nekoliko znanstvenih grana (poglavito penološke, pravne i kriminološke). Prosuđujemo da se radi o jedinom isprav-

nom prilaženju problemu koncipiranja empirijskog istraživanja i pretpostavci za valjanu interpretaciju dobivenih rezultata.

Autor opširno elaborira specifičnosti kratkih kazni zatvora raščlanjujući pri tome i različita mišljenja glede određivanja njihova pojma. Pod kaznama oduzimanja slobode kratkog trajanja uglavnom se podrazumijevaju kazne do šest mjeseci. Međutim, u pravnoj i penološkoj literaturi postoje različita stajališta kako u odnosu na različite kriterije određivanja pojma kratkotrajnih kazni, tako i unutar jednoga prihvaćenog kriterija. Čini se da su različite definicije ovih kaznenih sankcija zavisne, prije svega, od pravnoteorijskih odnosno penološko-doktrinarnih orijentacija autora. Dakle, kazuje autor, s obzirom na specifičnosti kratkih kazni zatvora očito je kako se temeljem jednog kriterija one ne mogu definirati, te je nužno promicati kumulativno korištenje više kriterija (vremenski, legislativni, kriterij odlaganja izvršenja kazne, svrhu kažnjavanja kao kriterij i druge). Ipak, autor se ispravno zalaže za predominantno uvažavanje penološkog kriterija imajući na umu kako postignuća penološke znanosti, tako i hrvatska zakonska rješenja de lege ferenda, a poglavito rehabilitativni doktrinu u postupanju s osuđenim počiniteljima kaznenih djela. Pri tome se jasno iskazuje opredjeljenje za recentnu definiciju penološke rehabilitacije u nas (kao znanstveno utemeljenoga i profesionalno provedenog penološkog tretmana, ali i dijela cilja kažnjavanja u cjelini).

Autor, također, ističe i činjenicu da od dužine kazni zatvora direktno zavise i modaliteti njihova izvršavanja, odnosno mogućnosti primjene određenih, već poznatih rehabilitativnih programa koji su, po naravi stvari, u uskoj svezi s kriterijem svrhe kažnjavanja. Prosuđujemo da je ovakvo opredjeljenje ujedno i jasno teorijsko ishodište provedenog projekta znanstvene evaluacije tijeka i uspješnosti kratke kazne zatvora u Republici Hrvatskoj. Uz navedeno, autor je raščlanio i položaj kratkih kazni zatvora u hrvatskom zakonodavstvu, odnosno u hrvatskoj kaznenopolitici s naglaskom na značajke i organizaciju penološkog tretmana u Okružnom zatvoru Zagreb. U potonjoj je penalnoj instituciji istraživanje, odnosno procjena

uspješnosti tretmana osuđenih osoba na kratke kazne zatvora i provedena, između ostaloga i stoga što se radi, prema mišljenju autora, o jednom od najvažnijih kaznenih tijela u okviru sustava izvršenja sankcija u Hrvatskoj u kome su se stekle sve pretpostavke središnjega državnog zatvora.

Imajući na umu specifične značajke kratkih kazni zatvora, poglavito njihove nedostatke, autor ih opširno raščlanjuje tražeći moguća rješenja. Ovo je nužno i stoga što su gotovo ista obilježja kratkotrajnih kazni zatvora u mnogih autora korištena kako za njihovo negiranje, tako i za afirmaciju. Kao negativni pratitelji kratkih kazni oduzimanja slobode ističu se, primjerice, opasnost od »kriminalne infekcije«, razbijanje straha od zatvora, stigmatizacija zatvorenika, nemogućnost pozitivnog upliva na zatvorenike, njihova moralna rezignacija, gubitak posla, materijalne i općenito socijalne štete za obitelji, narušavanje sveza s obitelji i slično. Postoji i mogućnost navikavanja i prilagođavanja na zatvorske uvjete, a prema određenim »kategorijama« prijestupnika njihova je primjena dubiozna, dapače i neprihvatljiva. Potonje se poglavito odnosi na mlađe punoljetnike, posebice one koji vrše lakša kaznena djela, za ovisnike i druge. Izuzetak bi mogli biti, prema nekim mišljenjima, počinitelji prometnih delikata u alkoholiziranom stanju, gdje bi kazna zatvora (»oštrija kazna«) postigla svoju svrhu. Glede ovisnika ponekad se drži kako bi i ove kazne, u kombinaciji s obvezatnim liječenjem alkoholičara i narkomana, a uz suradnju s drugim društvenim službama i udrugama postigle svoju svrhu. I kategorija »psihopatski strukturiranih osuđenika« drži se neprimjerenom za kratke kazne zatvora iako, kako ispravno kazuje autor, ovu tvrdnju relativiziraju proturječja imanentna samom pojmu psihopatije. Također se ističe da primjena kratkotrajne kazne zatvora prema povratnicima ima najmanju učinkovitost što se podkrijepljuje i podacima nekih empirijskih istraživanja. Ipak, opravdano se prosuđuje kako se navedenim tvrdnjama operira suviše pojednostavljeno, između ostaloga, i zbog rijetko provedenih eksternih validacija penološkog tretmana (tzv. katamnistička istraživanja). Glede prvo-osuđenih prijestupnika općenito se drži da su za njih kratkotrajne kazne zatvora posebice štetne. Uz navedeno, nije manje važno da se radi o naročito skupim sankcijama koje se često izvršavaju u arhitektonski i prostorno neprimjerenim uvjetima u kojima je teško, ako ne i nemoguće individualizirati tretman (primjerice, tzv. prinudni nerad osuđenika). U svezi s navedenim je, naravno, i prosudba o represivnosti ovih kazni, poglavito ukoliko je penološki tretman manjkav, nekvalitetno proveden ili ga uopće nema.

Autor stoga moguća rješenja traži i u tzv. alternativnim sankcijama. U dijelu rada u kojemu tretira ovaj problem kritizira pretežito utemeljenost kaznenih zakona na tradicionalnim sustavima kazni u kojima su zatvorske i novčane kazne glavne sankcije. Glede mjera koje predstavljaju moguće usporednice kratkim kaznama raščlanjuju se, primjerice, mjere prokušavanja (probacije), javno-korisni rad i druge, naročito imajući u vidu hrvatska zakonska rješenja de lege ferenda.

U ovom se radu također raščlanjuju učestali problemi u društvenim istraživanjima, poglavito onim kriminološko-penološkim (na epistemološkoj i uzoj metodološkoj razini) što držimo naročito vrijednim. Između ostaloga

autor upozorava da se pri istraživanjima penološkog statusa počinitelja kaznenih djela često prije radi o vrednovanju svojevrstnih indikatora učinkovitosti institucionalnoga penološkog tretmana, pa čak i procjeni prilagodivosti životu u kaznenoj ustanovi. Također se utemeljeno raščlanjuju problemi i ograničenja u istraživanjima socijalnogospodarskog statusa prijestupnika, odnosno kaznenika.

U empirijskom dijelu ovoga rada polazi se od općenitog cilja utvrđivanja značajki i nekih mogućih čimbenika koji utječu na tijek penološkog tretmana i procjenu njegove učinkovitosti u okviru izdržavanja kratke kazne zatvora. U tom su smislu utvrđivane relacije između skupova varijabli koje definiraju socijalno-demografski i obiteljski status osuđenika, prostor počinjenih kaznenih djela i tijeka kaznenog postupka, ranije osuđivanosti (povratništva) i penološkog statusa osuđenika (procjene tijeka tretmana i kriminološko-penološke prognoze).

Istraživanje obuhvaća reprezentativni uzorak ispitanika koji se sastoji od 296 osuđenih osoba muškoga i ženskoga spola, koje su u razdoblju od 1989. do 1993. godine izdržavale kratku kaznu zatvora u Okružnom zatvoru Zagreb.

Upitnik konstruiran za potrebe ovog istraživanja dio je širega projekta koji se odnosi na problematiku kratkih kazni zatvora, a podaci za ovo istraživanje prikupljeni su analizom osobnih listova osuđenika i izraz su stručne aktivnosti, procjene i evaluacije djelatnika Službe za tretman ove penalne institucije.

U obradi podataka, uz izračunavanje relativnih frekvencija po kategorijama svih varijabli, korištena je metoda Hi-kvadrat testa. Također su primijenjene multivarijatne metode obrade podataka i to: robustna diskriminacijska analiza pri čemu je korišten program za robustnu diskriminacijsku analizu (Nikolić, 1989) i kvazikanonička korelacijska analiza.

Uzimajući u obzir epistemološke i metodološke probleme, autor zaključuje da se s dovoljno empirijske potvrde može ustvrditi sljedeće:

- 1) Ne postoje razlike između muških i ženskih ispitanika s obzirom na kriminološko-penološku prognozu, ali se ovakvi rezultati vjerojatno mogu tumačiti malim subuzorkom osuđenika.
- 2) Ne postoji statistički značajna razlika u prostoru socijalnodemografskog statusa osuđenih osoba na kratke kazne zatvora s obzirom na kriminološko-penološku prognozu. Međutim, uočavaju se tendencije povoljnije procjene učinkovitosti penološkog tretmana osuđenika koji imaju relativno povoljnije socijalnodemografske i obiteljske značajke.
- 3) Osuđenicima koji imaju povoljnu kriminološko-penološku prognozu nije tijekom kaznenog postupka određivan pritvor, iako tendiraju nešto većim kaznama i izrečenim sigurnosnim mjerama (vjerojatno se radi o tzv. prometnim delinkventima).
- 4) Povoljno procijenjeni osuđenici pretežito nisu bili osuđivani ni zbog kaznenih djela, niti zbog prekršaja, a nisu im bile izricane odgojne mjere.
- 5) Povoljna kriminološko-penološka prognoza vezuje se najčešće uz mlađu životnu dob osuđenika, kraće vrijeme izdržavanja kazne, te dobru prilagođenost formal-

nim zahtjevima tretmana (poglavito radnoj aktivnosti) što rezultira pogodnostima koje ne zlouporabljaju.

6) Pretežito nepovoljni tijek penološkog tretmana (definiran mladošću osuđenika u početku izdržavanja kazne, nedobivanjem pogodnosti, pa tako i »vikend« izlaza, dovođenjem ispitanika na izdržavanje kazne iz pritvora ili njihovo privođenje, te razvrstavanje u nepovoljnije klasifikacijske skupine) vezuje se uz izrazito nepovoljne socijalnogospodarske značajke osuđenika.

Uz naročito povoljni tijek tretmana (definiran izmjenama u istjecanju kazne, dobivanjem pogodnosti i pozitivnim odnosom prema njima), vezuje se mladošću osuđenika i neimanje vlastite obitelji (ima indicija da se radi o tzv. situacijskim delinkventima).

Relativno dobra prilagođenost osuđenika formalnim zahtjevima penološkog tretmana, poglavito definirana uspješnom radnom aktivnošću, vezana je uz mladošću osuđenika u vrijeme izvršenja djela, te sukladno tome neimanje djece i vlastite obitelji (bilo bračne, bilo izvanbračne).

7) Nepovoljnoj adaptaciji na postojeći tretman, koja poglavito rezultira nedobivanjem pogodnosti i dužim izdržavanjem kazne, pridružuje se u prostoru kaznenog djela i tijeka kaznenog postupka izrečena kazna dužeg trajanja.

8) Nepostojanje povezanosti između procjene uspješnosti izdržavanja kratke kazne zatvora i ranije osudivanosti (povratništva) može se, vjerojatno, tumačiti boljom

prilagodbom povratnika formalnim zahtjevima tretmana, ali i ignoriranjem ovih podataka od djelatnika penalne institucije pri procjeni njegove učinkovitosti.

Temeljem iznesenih teorijskih spoznaja i rezultata dobivenih provedenim istraživanjem, autor ispravno zaključuje kako od dužine kazni oduzimanja slobode nedvojbeno zavise i modaliteti njihova provođenja, odnosno organizacija penološkog tretmana i mogućnosti učinkovite primjene rehabilitativnih programa. Dakle, razlika između izdržavanja kazni oduzimanja slobode u kaznenim zavodima i okružnim zatvorima suštinskog je karaktera.

Autor se, također, priklanja prosudbi kako kratkotrajne kazne zatvora valja izricati, odnosno primjenjivati izuzetno tj. ograničiti ih samo na slučajeve kada je to zaista potrebno (naravno, poštujući pri tome načelo pravednosti). Iako se, dakle, prosuđuje da su kratke kazne zatvora uvelike precijenjene, te ih valja primjereno tome što češće zamjenjivati različitim oblicima, odnosno mjerama tzv. tretmana na slobodi, ipak se pri tome ne odriče njihovo mjesto u kaznenoj politici, odnosno penalnom sustavu. Međutim, posebice treba naglasiti da autor potpuno utemeljeno, sugerira i promjenu, odnosno obogaćivanje sadržaja izvršavanja ovih kazni oduzimanja slobode poglavito u smjeru provođenja različitih individualiziranih oblika tretmana u cilju postizanja svrhe njihova izricanja. U tom smislu, kazuje autor, valja pozitivno ocijeniti nastojanja hrvatskoga zakonopredlagatelja, ali i upozoriti na činjenicu da se pravna rješenja na ovom području trebaju i uspješno oživotvoriti.